

Emmen Revisited

'The space! Still a village...

It is a gratifying sight to behold, a place approached from a social perspective, where the building is carried out with élan, with courage – a place which is often right on target and where few architectural blunders are made.

Go and see it! Go see it and spread the word.'

Wieger Bruin, *Forum*, 11 (1956) no. 2/3

At the end of the 1950s, Emmen caused a furore in the Dutch architectural press. The architecture of the new factory buildings, of the urban amenities and, last but not least, of the new Emmermeer residential district all won great admiration. This admiration was not so much based upon their exceptionally high architectural quality as upon the unassuming character of the experiment, the consistency and the tempered modernism of the architecture and the clarity and openness of the urban design. Above all, however, the admiration was for the socio-cultural effort put into transforming Emmen, a transformation of a rural town deep in the Drenthe moorland with high unemployment and abominable living conditions, into a modern place of industry. In the eyes of the people at the time, the miracle of creating a new city was taking place in Emmen. Just as the peat farmers had shaped the landscape of southeast Drenthe in the past, the modern architects and urban designers in the years following the Second World War gave shape to the undoubtedly bright future of this forgotten part of the Netherlands.

Emmen's transformation into a modern place of industry began at the national level. The policy document *De verspreiding van de bevolking in Nederland* (The Distribution of the Population of the Netherlands) from 1949 postulates the need to stimulate new sources for survival outside the

'De ruimte! Nog altijd een dorp...

Het is weldadig een plaats tegen te komen, waar op sociale grondslag zo wordt aangepakt, waar met élan, met lef gebouwd wordt, – waar vaak in de roos wordt geschoten en weinig architectonische bokken geschoten worden.

Gaat dat zien! Gaat dat alles zien en publiceer het.'

Wieger Bruin, *Forum*, 11 (1956) nr. 2/3

Eind jaren vijftig maakt Emmen furore in de Nederlandse architectuurpers. De architectuur van de nieuwe fabrieksgebouwen, van de stedelijke voorzieningen en niet in de laatste plaats van de nieuwe woonwijk Emmermeer oogste grote bewondering. Die bewondering is niet zozeer gestoeld op de uitzonderlijk hoge architectonische kwaliteit, maar vooral op het bescheiden karakter van het experiment, de consistentie en het gematigde modernisme van de architectuur en de helderheid en openheid van de stedenbouwkundige opzet. De bewondering betreft echter bovenal de sociaal-culturele inzet van de transformatie van Emmen, een transformatie van een plattelandsgemeente diep in het hoogveen van Drenthe met een hoge werkloosheid en erbarmelijke woonomstandigheden, tot een moderne industrieplaats. In Emmen voltrekt zich in de ogen van tijdgenoten het wonder van de creatie van een nieuwe stad. Zoals de veenarbeiders het landschap van Zuidoost-Drenthe vóór die tijd hebben gemaakt, zo geven de moderne architecten en stedenbouwkundigen in de jaren na de Tweede Wereldoorlog vorm aan de ongetwijfeld sprankelende toekomst van dit vergeten deel van Nederland.

De transformatie van Emmen tot een moderne industrieplaats begint op nationaal niveau. De beleidsnota *De verspreiding van de bevolking in Nederland* uit 1949 poneert de noodzaak tot het stimuleren van nieuwe bestaansbron-

Randstad.* This argument was mainly supported by referring to the overstressed pressure to urbanise in the western part of the Netherlands and the loss of the traditional rural economy. In this context, a programme was quickly implemented for the expansion of the national road system and the state offered the prospect of extra contributions for the spatial distribution of industry and for realising new urban amenities such as schools, theatres, social amenities and medical amenities. A few years previously, south-eastern Drenthe had already been designated as a development area. As a result of the disappearance of the peat farming industry, the region was contending with an exceptionally high structural unemployment rate among the peat farmers. For this, too, the state had made funds available for promoting the establishment of new economic activity.

In the years just following the Second World War, the promotion of economic activity in southeastern Drenthe was primarily understood to be a socio-economic measure for reducing unemployment and poverty. The establishment of new industry thus took place in the outer areas of Emmen and not in the town centre. Unemployment was highest in the surrounding villages and the new business establishments were able to merge almost seamlessly into the traditional, rural society in the area. At the end of the 1950s, it became evident that cheap and available labour alone was not reason enough for a company to establish itself in southeastern Drenthe. The negotiations surrounding the establishment of the AKU (Algemene Kunstzijde Unie or Artificial Silk Maker's Union) illustrated that accessibility, the amenities available and the housing market were at least as important to being a truly attractive choice for the establishment of large industries, and thus also for drawing personnel from outside the region. In its negotiations with the AKU, Emmen's town council not only offered a site ready for building at a reasonable price. The canal and the unloading quays were also brought up to the required standards and Emmen would, at the request of the AKU, see to housing, cultural amenities, sports accommodation, swimming pools and other recreational amenities. All this was made financially possible by a substantial state contribution to the local authority and an investment subsidy for the AKU. Emmen began to transform itself into a place of industry.

This kind of transformation from a socio-economically underdeveloped region into a modern industrial centre is exactly the sort of task in which social democracy, and by extension the modern movement in architecture and urban development, considers itself to have a high level of involvement. It is in fact a matter of the transformation of a traditional, rural society into a modern, urban society. During the

nen buiten de Randstad. Dat wordt vooral verdedigd door te wijzen op de overspannen verstedelijkingsdruk in het westen van Nederland en de teloorgang van de traditionele plattelandseconomie. In het kader hiervan wordt in snel tempo een programma voor de uitbreiding van het nationale wegennet uitgevoerd en stelt het rijk extra bijdragen in het vooruitzicht voor de spreiding van de industrie en voor de realisatie van nieuwe stedelijke voorzieningen als scholen, theaters, sociaal-maatschappelijke en medische voorzieningen. Enige jaren daarvoor is Zuidoost-Drenthe al aangewezen als een ontwikkelingsgebied. De regio kampt als gevolg van het verdwijnen van de veenindustrie met een bijzonder hoge structurele werkloosheid onder de veenarbeiders. Ook hier stelt het rijk gelden beschikbaar om de vestiging van nieuwe bedrijvigheid te bevorderen.

In de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog wordt de bevordering van bedrijvigheid in Zuidoost-Drenthe vooral opgevat als een sociaal-economische maatregel ter vermindering van de werkloosheid en de armoede. De vestiging van nieuwe nijverheid vindt dan ook met name plaats in de buitengebieden van Emmen en juist niet in de kerngemeente. In de omringende dorpen is de werkloosheid het grootst en de nieuwe bedrijfsvestigingen kunnen vrijwel naadloos opgenomen worden in de traditionele, dorpse samenleving ter plekke. Aan het eind van de jaren vijftig blijkt dat goedkope en beschikbare arbeidskracht alléén voor een bedrijf niet voldoende reden is om zich in Zuidoost-Drenthe te vestigen. De onderhandelingen over de vestiging van de AKU (Algemene Kunstzijde Unie) illustreren dat om werkelijk aantrekkelijk te zijn voor de vestiging van grote industrieën, en dus ook voor het aantrekken van personeel van buiten de regio, de bereikbaarheid, het voorzieningenniveau en het woningaanbod minstens zo belangrijk zijn. Het gemeentebestuur van Emmen stelt bij de onderhandelingen met de AKU niet alleen een bouwrijp terrein voor een schappelijk bedrag ter beschikking. Ook het kanaal en de loskades zullen op peil worden gebracht en Emmen zal op verzoek van de AKU zorgen voor huisvesting, culturele voorzieningen, sportaccommodaties, zwembaden en andere recreatiemogelijkheden. Een forse bijdrage van het rijk aan de gemeente en een investeringssubsidie voor de AKU maken een en ander financieel mogelijk. Emmen begint zich te transformeren tot een industrieplaats.

Precies deze transformatie van een in sociaal-economisch opzicht achtergebleven regio tot een moderne industrieern is een opgave waar de sociaal-democratie, met in het verlengde daarvan de moderne beweging in de architectuur en stedenbouw, zich zeer betrokken bij voelt. In feite gaat het om de transformatie van een traditionele, dorpse samenleving tot een moderne, stedelijke samenleving. Over de vorm van zo'n moderne samenleving en over de ruimtelijke organisatie van de moderne stad is al tijdens de oorlog op

* The Randstad is the urban agglomeration in the western part of the Netherlands, made up of the country's four largest cities: Amsterdam, The Hague, Rotterdam and Utrecht.

war, comprehensive debates had already been carried out on various fronts about the form such a modern society should take and about the spatial organisation of the modern city. Soon after the Second World War, the renowned book *De stad der toekomst De toekomst der stad. Een stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap* (The City of the Future, the Future of the City. An Urban Development and Socio-Cultural Study on the Growing Urban Society) was published. In this publication, the *wijkgedachte* (neighbourhood concept) is formulated as a model in which the socio-cultural organisation and the spatial organisation of the modern city coincide. It is this 'neighbourhood concept' that defined thinking on urban morphology well into the twentieth century. In Emmen, the 'neighbourhood concept' was given concrete shape on a scale and to a degree of completeness that are not often found. With a bit of good will, Emmen can be labelled the only social democratic model city in the Netherlands.

The first new residential district in Emmen, Emmermeer, can still be seen as an experiment. It is this district about which Wieger Bruin wrote so lyrically in 1956. Here, new land divisions and new types of dwellings were tested for their practicability. The footpath and the combination of various housing types into a reproducible spatial unit made their entrance in urban design here. At the same time, architects such as Van Tijen, Romke de Vries, Nicolaï, Strikwerda, Dijkstra and Sterenberg introduced a new architectural vocabulary for Emmen, a vocabulary that was also employed for the new urban amenities that were built at approximately the same time.

Angelslo is Emmen's second post-war residential district and the first that was designed as a whole. The plan's principal author is Niek de Boer, but André de Jong also made a contribution to the design that should not be underestimated. From 1955, both were employed by the borough of Emmen as urban designers. The district is a spatial unit located on the eastern side of Emmen, between the Emmerdennen and the later residential district of Emmerhout to the north and a large industrial area to the south. Emmen's ring road borders the district along its eastern side.

Angelslo was designed at the end of the 1950s, according to the then commonly accepted notions of rationalism and the 'neighbourhood concept', that is, according to the idea of a phased and hierarchical construction of the district from the point of view of the inhabitants and with the separation of the various urban amenities. In addition, and no less important to understanding the current circumstances, Angelslo was designed on the basis of the optimistic idea of a mouldable and connected society.

All aspects of the district's phased and hierarchical con-

diverse fronten uitvoerig gedebatteerd. Vlak na de Tweede Wereldoorlog verschijnt het roemruchte boek *De stad der toekomst De toekomst der stad. Een stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap*. In deze publicatie is de wijkgedachte geformuleerd als een model waarin de sociaal-culturele organisatie en de ruimtelijke organisatie van de moderne stad met elkaar samenvallen. Het is deze wijkgedachte die het denken over de stadsvorm tot diep in de twintigste eeuw heeft vastgenageld. In Emmen heeft het idee van de wijkgedachte daadwerkelijk gestalte gekregen op een schaal en in een mate van volledigheid die niet vaak voorkomen. Met enige goede wil kunnen we Emmen bestempelen als de enige sociaal-democratische modelstad van Nederland.

De eerste nieuwe woonwijk van Emmen, Emmermeer, is nog te zien als een experiment. Het is deze wijk waar Wieger Bruin in 1956 zo lyrisch over schrijft. Nieuwe verkavelingen en nieuwe woonvormen worden hier getest op hun bruikbaarheid. Het woonpad en het samenstelsel van verschillende woonvormen tot een herhaalbare ruimtelijke eenheid doen hier hun entree in het stedenbouwkundig ontwerp. Tegelijkertijd introduceren architecten als Van Tijen, Romke de Vries, Nicolaï, Strikwerda, Dijkstra en Sterenberg een nieuw architectonisch vocabulaire voor Emmen. Een vocabulaire die ook wordt gehanteerd voor de nieuwe stedelijke voorzieningen die vrijwel tegelijkertijd gebouwd worden.

Angelslo is de tweede naoorlogse uitbreidingswijk van Emmen en de eerste die in haar totaliteit ontworpen is. De belangrijkste auteur van het plan is Niek de Boer, maar ook André de Jong heeft een niet te onderschatten bijdrage aan het ontwerp geleverd. Beiden zijn vanaf 1955 als stedenbouwkundigen werkzaam bij de gemeente Emmen. De wijk ligt als een ruimtelijke eenheid aan de oostzijde van Emmen, tussen de Emmerdennen en de latere uitbreidingswijk Emmerhout in het noorden en een groot industriegebied in het zuiden. De Rondweg van Emmen begrenst de wijk in het oosten.

Angelslo is ontworpen aan het einde van de jaren vijftig, volgens de dan algemeen aanvaarde denkbeelden van het rationalisme en de wijkgedachte. Dat wil zeggen volgens de ideeën van een getrapte en hiërarchische opbouw van de wijk vanuit de leefwereld van de bewoners en het uit elkaar leggen van de verschillende stedelijke functies. Daarnaast, en voor het begrip van de huidige omstandigheden niet minder belangrijk, is Angelslo ontworpen vanuit het optimistische idee van een maakbare en samenhangende samenleving.

De getrapte en hiërarchische opbouw van de wijk is in al zijn facetten nog zeer goed afleesbaar. Een centrale zone deelt de wijk in tweeën. In de centrale zone ligt de belangrijkste toegangsweg, die aan de ene kant aansluit op de

struction are still extremely readable. A central zone divides the district in two. The main access road is located in the central zone, which leads to the centre of Emmen and the urban amenities at one end and to Angelslo via the ring road at the other end, as well as the industrial terrain and the other Emmen residential districts. The road is marked with high buildings. The Statenweg has a balanced spatial composition, in which the course of the road and the adjacent buildings are carefully designed in relation to one another. The district's amenities are located along either side of the central road: shopping centre, secondary schools, cultural centre, churches, garages. The larger buildings in terms of size and scale also give the central zone the air of a town centre, the place where the district meets the rest of the world. In contrast with this, the shopping centre is turned inwards, designed as an intimate world where the inhabitants of the district encounter one another while shopping.

The central zone divides Angelslo into two residential areas. The area north of the road is further divided into four neighbourhoods, the area south of the road into two neighbourhoods. The neighbourhoods are accessible from the Statenweg and only from the Statenweg. The connections to the neighbourhood roads are marked with a distinctive building in the central zone. The neighbourhood roads in the northern section each dead-end at a six- to eight-storey housing block on the edge of the neighbourhood/district that has a rather desolate front area. Hidden connections exist between adjacent neighbourhoods. The neighbourhood roads have a fairly spacious character and provide access to residential streets that end in cul-de-sacs. Their entrances are marked with a small green square and a local amenity such as a bus stop, telephone booth, gas distribution unit or transformer kiosk. The homes are arranged along the residential streets. A long housing block is located on the south side of the residential street running from east to west and perpendicular to that is a series of shorter housing blocks along footpaths. The first housing block perpendicular to the residential street has its facade on the neighbourhood road. The open lot division of the homes provides the area with a wholesome amount of public green space. The organisation of the outdoor space also has a carefully designed, phased construction. The manner in which the outdoor space is organised reinforces the open character of the lot division; trees are absent from the streets. Differences in ground level are given elegant solutions and offer variation between the different neighbourhoods. A broad green zone is located between the neighbourhoods. Long, high housing blocks form the transition between the neighbourhoods and the green zone. The primary schools are located in the green zone. Although it is true that the schools are thus safely accessible, they also break up the

kern van Emmen met de stedelijke voorzieningen en aan de andere kant Angelslo via de Rondweg met het industrieterrein en de andere wijken van Emmen verbindt. Hoge bebouwing markeert de weg. De Statenweg heeft een afgewogen ruimtelijke compositie, waarin het verloop van de weg en de aanliggende gebouwen zorgvuldig ten opzichte van elkaar zijn ontworpen. Aan weerszijden van de centrale weg liggen de wijkvoorzieningen: winkelcentrum, middelbare scholen, cultureel centrum, kerken, garages. De qua maat en schaal grotere bebouwing geeft de centrale zone ook de allure van een centrum, de plek waar de wijk de rest van de wereld tegenkomt. In tegenstelling hiermee is het winkelcentrum naar binnen gekeerd, ontworpen als een intieme wereld waar de wijkbewoners elkaar al winkelend tegenkomen.

De centrale zone deelt Angelslo in twee woongebieden. Het gebied ten noorden van de weg is verder opgedeeld in vier buurten, het gebied ten zuiden van de weg in twee buurten. Vanaf de Statenweg, alléén vanaf de Statenweg, zijn de woonbuurten toegankelijk. De aansluiting op de buurtwegen worden gemarkeerd door een bijzonder gebouw in de centrale zone. De buurtwegen in het noordelijk deel lopen dood op een woonblok van zes tot acht lagen aan de rand van de buurt/wijk met een nogal desolaat voorgebied. Tussen aanliggende buurten is er een verscholen verbinding. De buurtwegen hebben een vrij ruim profiel en geven op hun beurt toegang tot doodlopende woonstraten. De toegangen zijn gemarkeerd met een groen pleintje en een buurtvoorziening, zoals een bushalte, telefooncel, gasverdeelstation en transformatorhuisje. De woningen zijn geordend rond de woonstraten. Een lang woonblok staat aan de zuidzijde van de woonstraat in oostwestrichting en loodrecht daarop staat een reeks van kortere woonblokken aan woonpaden. Het eerste woonblok loodrecht op de woonstraat heeft zijn voorgevel aan de buurtweg. De open verkaveling van de woningen biedt ruimte voor een weldadige hoeveelheid openbaar groen. Ook de inrichting van de buitenruimte heeft een zorgvuldig ontworpen, getrapte opbouw. De inrichting van de buitenruimte versterkt het open karakter van de verkaveling, bomen in de straat zijn afwezig. Niveaueverschillen in het terrein zijn elegant opgelost en bieden variatie tussen de verschillende woonbuurten. Tussen de woonbuurten ligt een brede groenzone. Lange en hoge woonblokken vormen de overgang tussen de woonbuurten en de groenzone. In de groenzone liggen de scholen voor basisonderwijs. De scholen zijn weliswaar veilig bereikbaar, maar doorbreken ook de continuïteit van de groenzones naar met name de Emmerdennen. Een fietspadennetwerk vormt het negatief van de wegenstructuur en biedt alternatieve verbindingsmogelijkheden door de groengebieden tussen de buurten onderling en tussen buurt, wijk en stad.

De woningen in Angelslo zijn door een beperkt aantal

continuity of the green zones, which lead to the Emmerdenen. A network of bicycle paths forms a mirror image of the road network and offers alternative possible links through the green areas between the neighbourhoods themselves, as well as between the neighbourhood, district and city.

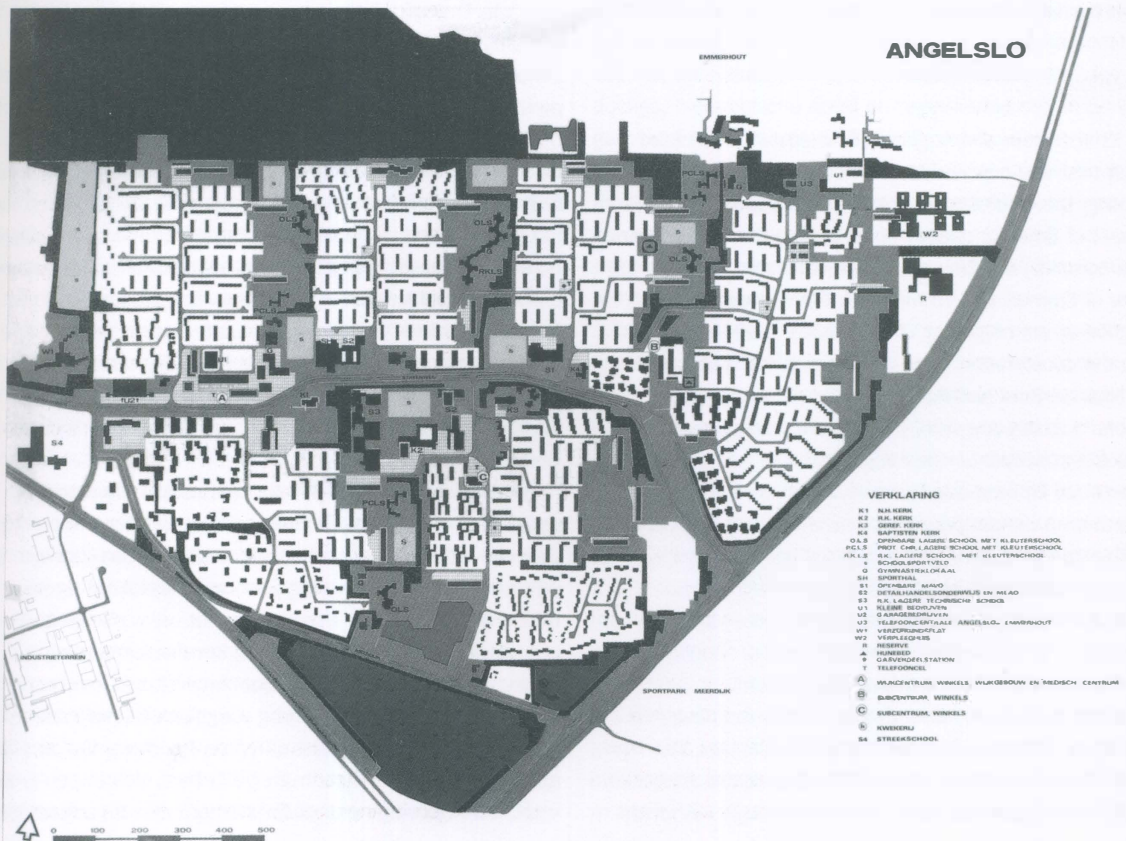
The homes in Angelslo were designed by a limited number of architects: Sterenberg, Oosterman and the municipal architect Strikwerda. Sterenberg also designed the shopping centre. The rational scheme for lot divisions made it possible to keep the number of housing types to a minimum. The vast majority of the homes are single-family properties with three to four bedrooms. The flat roof and the sober architectural style determine the character of the housing blocks. The open lot division minimises the difference between the back of the building and the facade. Along the neighbourhood roads are homes with a storage shed in front. To a large extent, the modest architecture of the homes determines the character of the district.

Angelslo is an excellent and complete example of urban design, architecture and the organisation of outdoor space from the beginning of the 1960s. The hierarchical, rational construction is clear, but not contrived: there is a certain overlapping between the various levels (district-neighbourhood-residential street-footpath). From any one level, there is always a view of the other levels. This results in a comfortable residential district with an extraordinarily large

architecten ontworpen: Sterenberg, Oosterman en gemeentearchitect Strikwerda. Sterenberg ontwierp ook het winkelcentrum. Door de rationele verkavelingsopzet kan het aantal woningtypen beperkt blijven. Het overgrote deel van de gebouwde woningen zijn eengezinswoningen met drie tot vier slaapkamers. Het platte dak en de sobere architectuur bepalen het beeld van de woonblokken. De open verkaveling maakt het verschil tussen achtergevel en voorgevel minimaal. Langs de buurtwegen staan woningtypen met een berging aan de voorkant. De ingetogen architectuur van de woningen bepaalt voor een groot deel het beeld van de wijk.

Angelslo is een prachtig en volledig voorbeeld van stedenbouw, architectuur en inrichting van de buitenruimte uit het begin van de jaren zestig. De hiërarchische en rationele opbouw is helder, maar niet geforceerd: de verschillende niveaus (wijk-buurt-woonstraat-woonpad) hebben een zekere overlap. Vanuit het ene niveau is er altijd zicht op de andere niveaus. Het resulteert in een gerieflijke woonwijk met een bijzonder grote hoeveelheid openbare buitenruimte. Een woonwijk waarin op een vanzelfsprekende manier de intimiteit van het woonpad gepaard gaat met de ervaring dat de wereld groter is dan Angelslo.

Maar Angelslo heeft ook een keerzijde. Angelslo is opgezet en gebouwd voor een bevolking die heden ten dage niet meer dominant is: het hardwerkende, optimistische wederopbouwgezin met drie à vier kinderen. De omvang van

amount of public outdoor space; a residential district in which the intimacy of the footpath naturally accompanies the experience that the world is bigger than Angelslo.

But Angelslo also has another side. Angelslo was planned and built for a population that is no longer dominant today: the hard-working, optimistic reconstruction-period family with three to four children. Households are becoming smaller, the number of inhabitants is therefore falling, the average age is increasing and the average income is decreasing. Angelslo is no longer tailored to accommodate the current diversity of households and lifestyles, each with their own wishes and desires as regards their home and living environment. The decline in the number of inhabitants and the diversification of the type of households and lifestyles have also had consequences for the amenities offered. Angelslo's community centres have experienced a drastic decrease in their support and are leading a marginal existence. The support for the primary schools and churches is also decreasing, giving rise to their concentration.

Angelslo's other side can also be expressed literally: the neighbourhoods are situated with their rear sides facing the green zones and the Emmerdennen. If a feeling of collective responsibility for the green zones no longer exists, this renders their management, maintenance and organisation extremely vulnerable. Seen another way, the neighbourhoods could make more of the wholesome green spaces than is currently the case.

Emmerhout

After Emmermeer and Angelslo, Emmerhout is the third largest post-war new residential district in Emmen. Spatially speaking, the district is situated as an independent unit to the east of Emmen, directly north of Angelslo. An extensive forest complex, the Emmerdennen, is located between the centre of Emmen and Emmerhout. Emmerhout was designed at the beginning of the 1960s (1961–1966), while the construction of Angelslo was in full swing. Here too, Niek de Boer and André de Jong are the principal authors. Just like Angelslo, Emmerhout was planned according to the concepts of rationalism and the 'neighbourhood concept'. In Emmerhout, however, much greater emphasis was put on a certain pragmatism and the laws of economics. This can be seen in the increased height of the buildings, the decrease in public green space in the residential areas, the more severe divisions between the various urban amenities and the stricter implementation of hierarchical construction in the southern part of the district.

The district's character is determined by the drive from the centre of Emmen through the Emmerdennen. The high residential towers of the district shopping centre announce the district's presence. Here, the road through the forest

de huishoudens wordt kleiner, het aantal inwoners neemt daarom af, de gemiddelde leeftijd stijgt en het gemiddelde inkomen daalt. Angelslo is niet langer toegesneden op de huidige diversiteit van huishoudens en leefstijlen met elk hun eigen wensen en verlangens ten aanzien van hun woning en woonomgeving. De afname van het aantal inwoners en de diversificatie van het type huishoudens en leefstijlen hebben ook consequenties voor het voorzieningenniveau. De buurtsteunpunten van Angelslo zien hun draagvlak drastisch afnemen en leiden een marginaal bestaan. Ook het draagvlak voor de basisscholen en de kerken neemt af en dat vormt de aanleiding tot concentratie.

De keerzijde van Angelslo is ook letterlijk op te vatten: de woonbuurten liggen met hun achterkanten naar de groenzones en de Emmerdennen. Als er geen gevoel van collectieve verantwoordelijkheid voor de groenzones meer is, dan maakt dat het beheer, het onderhoud en de inrichting erg kwetsbaar. Andersom gezien kunnen de woonbuurten meer profijt trekken van het weldadige groen dan zij nu doen.

Emmerhout

Emmerhout is na Emmermeer en Angelslo de derde grote Emmer uitbreidingswijk van na de oorlog. De wijk ligt ruimtelijk gezien als een zelfstandige eenheid aan de oostzijde van Emmen, direct ten noorden van Angelslo. Een omvangrijk boscomplex, de Emmerdennen, ligt tussen het centrum van Emmen en Emmerhout. Emmerhout is ontworpen aan het begin van de jaren zestig (1961–1966), toen de bouw van Angelslo in volle gang was. Ook hier zijn Niek de Boer en André de Jong de belangrijkste auteurs. Net als Angelslo is Emmerhout opgezet volgens de denkbeelden van het rationalisme en de wijkgedachte. In Emmerhout hebben echter een zeker pragmatisme en ook economische wetten een veel zwaarder gewicht gekregen. Dat is te zien aan de toename van de gestapelde bouw, de afname van het openbare groen in de woongebieden, het stringenter scheiden van de verschillende stedelijke functies en het strenger doorvoeren van de hiërarchische opbouw in het zuidelijke deel van de wijk.

Het karakter van de wijk wordt al duidelijk wanneer je vanaf het centrum van Emmen door de Emmerdennen rijdt. De hoge woontorens van het wijkwink centrum kondigen de wijk aan. Hier splitst de weg door het bos zich om in de middenberm ruimte te maken voor het wijkwink centrum. Het wijkwink centrum ligt als een benzinepomp aan de Houtweg, centraal tussen de woonbuurten ten noorden en ten zuiden van de weg. De weg voegt zich na het centrum weer samen om aan te sluiten op de Rondweg. Op dit punt spiegelt het bejaardencentrum De Schans zich in een grote vijver. De Rondweg verbindt Emmerhout met de andere uit-

splits in order to make room in the median for the district shopping centre. The district shopping centre sits like a petrol station on Houtweg, centrally located between the neighbourhoods to the north and south of the road. After the centre, the road merges back together and joins up with the ring road. At this point De Schans, a centre for the elderly, is reflected in a large pond. The ring road links Emmerhout with the other residential districts, business parks, sport complexes and other urban amenities. The ring road marks the transition between the sand and the peat moor, between the city of Emmen and the outlying areas.

The Houtweg is the most important structuring element in Emmerhout and was designed as an 'urban motorway'. The road provides a connection to the outside world, gives shape to the district's central zone and gives access to the residential areas. The district's amenities are located along the road, emphasised by high-rise buildings. The road defines the view of the Emmerhout district; the exteriors of the district are the rear sides of buildings. On the southern side, between Emmerhout and Angelslo, is a badly designed no man's land containing two schools, where it is sporadically possible for bicycle and pedestrian traffic to short-cut between the districts. On the northwestern side, a neighbourhood access road forms a clear border between the residential area and the surrounding landscape, just like the ring road in the east.

On either side of Houtweg, as a sort of transition between the concentrated building in the centre and the open residential buildings, is a series of three- to four-storey housing blocks running from east to west, alternated with primary schools.

The situation is different for the cyclist. Automobile and bicycle traffic are strictly separated from one another. Houtweg is forbidden for non-motorised traffic. From the Emmerdennen, the cyclist enters the labyrinthine world of the neighbourhoods. Here, the spatial/functional composition disintegrates. This extreme difference that simultaneously exists between an unambiguous, hierarchical design and an introverted labyrinth is a defining characteristic of Emmerhout.

Emmerhout is composed of three zones: residential buildings to the north and south containing primarily single-family homes and a central zone containing Houtweg, the district's shopping centre, amenities and buildings with flats and residential towers.

The three zones are completely different from one another in their layout and image. In the southern residential area, the oldest section, the hierarchical design of the district has been most consistently implemented. Within this plan, it is possible to identify a further division into various neighbourhoods. The neighbourhoods are analogous to the

breidingswijken, bedrijfsterreinen, sportcomplexen en andere stedelijke voorzieningen. De Rondweg markeert de overgang tussen het zand en het veen, tussen de stad Emmen en het buitengebied.

De Houtweg is het belangrijkste structurerende element van Emmerhout en is ontworpen als een 'urban motorway'. De weg zorgt voor de verbinding met de buitenwereld, geeft vorm aan de centrale zone van de wijk en biedt toegang tot de woongebieden. Langs de weg liggen de wijkvoorzieningen, benadrukt door hoogbouw. De weg bepaalt het gezicht van de wijk Emmerhout, de buitenkanten van de wijk zijn achterkanten. Aan de zuidkant, tussen Emmerhout en Angelslo, ligt een slecht vormgegeven niemandsland met twee scholen, waar voor langzaam verkeer sporadisch een doorsteek tussen de wijken mogelijk is. Aan de noordwestkant vormt een buurtontsluitingsweg een duidelijke grens tussen het woongebied en het omringende landschap, net als de Rondweg in het oosten.

Aan weerszijden van de Houtweg, als een soort overgang tussen de geconcentreerde centrumbebouwing en de open woonbebouwing, ligt een reeks woonblokken van drie tot vier verdiepingen in oostwestrichting, afgewisseld met basisscholen.

Voor de fietser geldt een ander verhaal. Het autoverkeer en het fietsverkeer zijn strikt van elkaar gescheiden. De Houtweg is verboden voor langzaam verkeer. Vanuit de Emmerdennen komt de fietser in de labyrinthische wereld van de woonbuurten. De ruimtelijk/functionele compositie valt hier uit elkaar. Dit extreme verschil tussen een eenduidige, hiërarchische opzet en tegelijkertijd een in zichzelf gekeerd labyrint is typerend voor Emmerhout.

Emmerhout is opgebouwd uit drie zones. In het noorden en zuiden woonbebouwing met hoofdzakelijk eengezinswoningen en een centrale zone met de Houtweg, het wijkwink centrum, voorzieningen en bebouwing met etagewoningen en woontorens.

De drie zones zijn totaal verschillend van opzet en van beeld. In het zuidelijke woongebied, het oudste deel, is de hiërarchische opzet van de wijk het meest consequent doorgevoerd. In deze opzet is nog een opsplitsing in verschillende buurten te herkennen. De buurten zijn analoog aan de opzet van Angelslo gegroepeerd rond de buurtweg en van elkaar gescheiden door een groenzone. Anders dan in Angelslo is de buurt echter meer een 'ontsluitingseenheid' en veel minder een ruimtelijke eenheid. De groenzones tussen de verschillende buurten hebben slechts een symbolische omvang.

De Houtweg geeft toegang tot de buurtwegen, de buurtweg geeft toegang tot de woonerven, de woonerven geven toegang tot de woonpaden en de woonpaden geven toegang tot de woningen. De buurtweg heeft een heel ruim profiel zonder trottoirs en loopt in twee gevallen dood op

layout of Angelslo; grouped around the neighbourhood road and separated from one another by a green zone. Unlike Angelslo, the neighbourhood is more of a 'single-access unit' and much less of a spatial unit. The green zones between the different neighbourhoods are only symbolic in scale.

Houtweg provides access to the neighbourhood roads, the neighbourhood roads provide access to the *woonerven*, the *woonerven* provide access to the footpaths and the footpaths provide access to the homes.* The neighbourhood roads have a very spacious character with no pavements and in two cases dead-end at a primary school. Only the rear sides of homes face the neighbourhood road. According to a more or less fixed pattern of lot divisions, the homes are grouped around a dead-end *woonerf*, which is a street with no clear separation between motorised traffic and non-motorised traffic. In practice, this means that the automobile has a dominant presence in the street scene. For example, parking places and garages mark the entrance to the *woonerf*. Footpaths join up with the *woonerven*. A creep-and-crawl-your-way-through network of bicycle and footpaths runs between the *woonerven* and between the adjacent neighbourhoods. The district shopping centre can be reached via this system of paths by crossing a maximum of one road.

The open lot division along the *woonerven* is also a variation on the theme of elongated housing blocks running from east to west, with short housing blocks along the footpaths that run perpendicular to the *woonerven*. The flat roofs, sober architecture, large amounts of asphaltting and the storage sheds in the front gardens determine the brick aspect of the *woonerven*. The lots have been divided in such a way that connections have been created with the green zones between the neighbourhoods. The green character of the residential area reveals itself in this labyrinth between the *woonerven* and between the neighbourhoods, to which the differences in ground level and the presence of mature trees make important contributions.

The northern residential area of Emmerhout, just like the southern area, is grouped around a *woonerf* in a more or less fixed pattern of lot divisions. Here, the separate neighbourhoods – as a collection of *woonerven* and a link in the hierarchical construction of the district – are lacking. The *woonerven* join up directly to the ring road along the northern edge of Emmerhout, without the intervention of a neighbourhood road. This lay-out made it possible to experiment with other forms of lot division in the eastern and western sections. In the northern residential area too, parking places and garages define how the access to the *woonerven* looks. A major bicycle route runs along the southern end of the residential area, in a green zone that runs from east to west.

een basisschool. Aan de buurtweg liggen alleen achterkanten van woningen. De woningen liggen volgens een min of meer vast verkavelingspatroon gegroepeerd rond een doodlopend woonerf, dat wil zeggen een straat zonder een duidelijk onderscheid tussen autoverkeer en langzaam verkeer. In de praktijk betekent dat dat de auto dominant aanwezig is in het straatbeeld. Parkeerplaatsen en garageboxen markeren bijvoorbeeld de toegang tot het woonerf.

Woonpaden sluiten weer aan op de *woonerven*. Tussen de *woonerven* en tussen de aangrenzende buurten loopt een kruip-door-sluip-door-netwerk van fiets- en voetpaden. Via dit padenstelsel is het wijkwinkelcentrum te bereiken door hoogstens één weg te kruisen.

De open verkaveling rond de *woonerven* is steeds een variatie op het thema van langgerekte woonblokken in oost-westrichting en korte woonblokken aan woonpaden loodrecht daarop. De platte daken, de sobere architectuur, de vele verhardingen en de bergingen in de voortuin bepalen het bakstenen beeld van de *woonerven*. De verkaveling is zodanig dat een verbinding wordt gelegd met de groenzones tussen de woonbuurten. In dit labyrint tussen de *woonerven* en tussen de woonbuurten openbaart zich het groene karakter van het woongebied, waaraan de niveauverschillen in het terrein en de aanwezigheid van bomen op leeftijd een belangrijke bijdrage leveren.

Het noordelijk woongebied van Emmerhout is net als het zuidelijk deel gegroepeerd in een min of meer vast verkavelingspatroon rond een woonerf. De afzonderlijke buurten, als een verzameling van *woonerven* en een schakel in de hiërarchische opbouw van de wijk, ontbreken hier. De *woonerven* sluiten direct aan op de ringweg om het noorden van Emmerhout, zonder tussenkomst van een buurtweg. Deze opzet maakt de experimenten met andere verkavelingsvormen in het oostelijk en westelijk deel mogelijk. Ook in het noordelijk woongebied bepalen parkeerplaatsen en garageboxen het beeld van de toegang tot de *woonerven*. Aan de zuidkant van het woongebied ligt een belangrijke fietsroute in een oost-west lopende groenzone.

De verkaveling rond de *woonerven* in het noordelijk woongebied zijn ook steeds variaties op het thema van langgerekte blokken en kortere blokken daar loodrecht op. Toch verschilt de verkaveling hemelsbreed van die in het zuidelijk woongebied. In de eerste plaats is de oriëntatie een kwartslag gedraaid, de lange blokken liggen noord-zuid, de korte blokken oost-west. Maar het is belangrijker dat de verkaveling gericht is op het afsluiten van het woonerf, het bieden van beslotenheid/geborgenheid in plaats van openingen te bieden naar andere schaalniveaus. De langskappen op de woonblokken versterken dit idee van een woonerf als een 'brink' en niet als onderdeel van een stedelijke woonwijk.

De groenzone ten zuiden van de 'brinken' kenmerkt zich door niveauverschillen en restanten van de Emmerdennen.

The lot divisions around the *woonerven* in the northern residential area are also variations on the theme of elongated blocks with shorter blocks placed perpendicular to them. Nonetheless, the lot divisions in this area are vastly different from those in the southern residential area. In the first place, the orientation of the buildings here has been given a quarter turn so that the long blocks run north-south and the short blocks east-west. More importantly, however, the lot division here is aimed at cutting off the *woonerf* in order to provide privacy/security rather than offering openings to other scale levels. The longitudinal roofs on the housing blocks reinforce this idea of the *woonerf* as a 'village square' and not as part of an urban residential district.

The green zone south of the 'village squares' is characterised by its varied ground levels and remnants of the Emmerdennen forest. Emmerhout's northern residential area can be described as a comb. The main structure is oriented east-west.

The central zone around Houtweg that contains the

* A *woonerf* (Dutch word which means 'street for living') is a common space shared by pedestrians, bicyclists, and low-speed motor vehicles. They are usually streets raised to the same grade as curbs and sidewalks. Vehicles are slowed by placing trees, planters, parking areas, and other

obstacles in the street. Motorists are treated as the intruders and must travel at walking speed. This makes a street available for public use that is essentially only intended for local residents. A *woonerf* identification sign is placed at each street entrance.

Het noordelijk woongebied van Emmerhout is te karakteriseren als een kam. De hoofdstructuur is oost-west gericht.

De centrale zone rond de Houtweg met het wijkwinkencentrum en de etagewoningen heeft een min of meer symmetrische opbouw met sterke oostwestoriëntatie. Volgens de opzet van de wijk zou de centrale zone het noordelijke en zuidelijke deel van Emmerhout met elkaar moeten verbinden. Deze zone scheidt de compositorische eenheid van Emmerhout: een hoog en dicht bebouwd wijkwinkencentrum en middelhoge woonblokken als schakel met de lage bebouwing van de woonerven. De gebieden met middelhoogbouw zijn nogal onbestemd. Zij hebben hun eigen toegangswegen, los van de woongebieden. De blokken lopen in oostwestrichting en de tussenruimtes zijn vooral ingericht als buitenruimte van de etageblokken, dat wil zeggen bestemd voor de toegang en voor het parkeren, en niet als logisch onderdeel van het groensysteem in Emmerhout of van het informele voet- en fietspadennetwerk.

Het wijkwinkencentrum zelf ligt verdiept in de middenberm van de Houtweg. In de centrumbebouwing zijn de opvattingen van hiërarchie en het uiteenleggen van functies steen geworden. Het is geordend rond een verdiept plein dat alleen voor voetgangers toegankelijk is. Onderdoorgangen sluiten aan op het voet- en fietspadennetwerk. Vooral ruimtelijk-compositorisch is het een centrum. De benauwde vormgeving, de slechte en onduidelijke bereikbaarheid en

district's shopping centre and the flats is constructed more or less symmetrically, with a pronounced east-west orientation. According to the plan of the district, the central zone is meant to connect the northern and southern sections of Emmerhout. This zone creates the compositional unit of Emmerhout: a high, densely-built district shopping centre and mid-rise housing blocks as the link with the low-rise construction of the *woonerven*. The areas containing mid-rise construction are rather undefined. They have their own access roads, separate from the residential areas. The building blocks run from east to west and the spaces in between are primarily organised as outdoor spaces for the blocks of flats, they are intended for access and for parking, but not as a logical part of the green network in Emmerhout or of the informal network of pedestrian and cycle paths.

The district's shopping centre itself is hidden in the median of Houtweg. The views on hierarchy and the separation of functions are set in stone in the construction of this centre. It is organised around a recessed square that is only accessible to pedestrians. Tunnels connect to the network of pedestrian and cycle paths. It is a town centre primarily in the spatial-compositional sense. The cramped design, the poor and badly-signposted access and the limited, low level of variation in amenities mean that this centre is not really a binding element in Emmerhout. There is a high level of turnover in the shops and the more marginal shops are steadily gaining the upper hand.

Emmerhout's homes were primarily designed by three architects: Oosterman, Nicolai and Sterenberg, who together make up the Architectengroep Emmerhout. The rational planning of Emmerhout is reflected in the architecture of its homes. There is a limited number of housing types: narrow and deep for the north-south blocks, broad and shallow for the east-west blocks. The vast majority of the dwellings are spacious single-family homes with three to four bedrooms. Depending upon the orientation of the building, the storage sheds and kitchens are located at either the front or the back. Separate single-storey flats for the elderly are located in the green areas between the neighbourhoods in the southern section of Emmerhout. In the southern residential area, the flat roofs and the storage sheds at the front of the homes define the image of the area. In the northern residential area, the housing has the more traditional roof timbers and a wooden facing on the bedrooms. Just like Angelslo, Emmerhout consists for the most part of single-family homes and flats. The proportion of flats is thirty per cent, a bit higher than in Angelslo.

At first glance, Emmerhout seems to be a peaceful and comfortable residential area with spacious homes and a great deal of outdoor space. However, the composition of the inhabitants and the manner in which the residents use the district are changing very rapidly. In addition to tradition-

het lage peil en de geringe variatie van de voorzieningen zorgen ervoor dat het niet echt een bindend element in Emmerhout is. Het verloop in het winkelbestand is groot en de meer marginale winkels krijgen steeds meer de overhand.

De woningen van Emmerhout zijn in hoofdzaak ontworpen door drie architecten: Oosterman, Nicolai en Sterenberg. Zij zijn verenigd in de Architectengroep Emmerhout. De rationale opzet van de Emmerhout weerspiegelt zich in de architectuur van de woningen. Er is een beperkt aantal woningtypen: smalle en diepe voor de noordzuidblokken, brede en ondiepe voor de oostwestblokken. Het overgrote deel van de woningen zijn royale eengezinswoningen met drie tot vier slaapkamers. Afhankelijk van de oriëntatie liggen de bergingen en keukens aan de voorkant of aan de achterkant van de woningen. Aparte bejaardenwoningen van één laag liggen in de groengebieden tussen de woonbuurten in het zuidelijk deel van Emmerhout. In het zuidelijk woongebied bepalen de platte daken en de bergingen aan de voorkant van de woningen het beeld. In het noordelijk woongebied hebben de woningen de meer traditionele langskappen en een houten beschoeiing van de slaapverdieping. Net als Angelslo bestaat Emmerhout voor het overgrote deel uit eengezinswoningen en etagewoningen. Het aandeel etagewoningen is met dertig procent nog wat hoger dan in Angelslo.

Emmerhout is op het eerste gezicht een rustig en comfortabel woongebied met ruime woningen en veel buitenruimte. De samenstelling van de bevolking en de wijze waarop de bewoners de wijk gebruiken zijn echter snel aan het veranderen. De wijk wordt behalve door het traditionele gezin in toenemende mate bewoond door alleenstaanden, tweeverdieners, samenwonenden, jongeren, allochtonen en senioren. De grote hoeveelheid eengezinswoningen en appartementen voldoet niet langer aan de vraag op de Emmer woningmarkt. De huidige bewoners zijn veel minder gebonden aan de wijk, zo dat al het geval was, en maken gebruik van de voorzieningen van heel Emmen. De wijk als samenhangende eenheid is geen sociale werkelijkheid. Emmerhout als strikt hiërarchisch opgezette en uiteengelegde woonwijk heeft zichzelf overleefd. Dat komt op ruimtelijk niveau het sterkst naar voren in de centrale zone van de wijk. Het wijkwinkelcentrum is slecht bereikbaar, in zichzelf gekeerd en voor niet-bewoners ook niet echt de moeite waard. De scheiding tussen autoverkeer en fietsers op de Houtweg is geforceerd en voor fietsers onbegrijpelijk. Het gebied met middelhoogbouw vormt een onbestemde zone tussen het wijkwinkelcentrum en de laagbouwbuurten. De verbindingen tussen wijkwinkelcentrum en woongebieden zijn voor het langzame verkeer niet goed. In de centrale zone, de zone waar de wijk zich presenteert naar de buitenwereld, keert de wijk zich met de rug naar diezelfde buiten-

al families, the district is increasingly becoming inhabited by single people, double-income couples, unmarried couples, young people, immigrants and senior citizens. The large supply of single-family homes and flats no longer responds to the demand on Emmen's housing market. The current residents are much less attached to the district, to the extent that they ever were, and make use of all of Emmen's amenities. The residential district as a cohesive unit is not a social reality. Emmerhout has outlived itself as a strictly hierarchically planned and widespread residential district. In a spatial sense, this is most visible in the district's central zone. The district's shopping centre is poorly accessible, introverted and for non-residents is not really worth the trouble. The division between motorised traffic and cyclists on Houtweg is forced and unintelligible to cyclists. The area containing the mid-rise buildings forms an undefined zone between the local shopping centre and the low-rise neighbourhoods. The connections between the shopping centre and the residential areas are not good for non-motorised traffic. In the central zone, the zone in which the district presents itself to the outside world, it turns its back on that very same outside world. The same is true in the lower level of the neighbourhood. The rear sides of the houses face the neighbourhood roads and the entrances to the woonerven are dominated by garages and parking spaces. In the district's early years, this may have contributed to creating an informal character for the direct living environment, but today the woonerven have become an anonymous and undefined area for which no one feels ownership. The introversion is also present at the level of the district as a whole. The connections with the surrounding urban landscape are minimal. In the case of Emmerhout, the 'open green city' is a closed, introverted green city.

Rational design, the hierarchical construction of the district, the complementarity of traffic structure, building structure, green structure and amenity structure, open composition, the integration of elements of the landscape, the separation of types of traffic and the division of lots into housing clusters and woonerven: these have all been applied in many instances, but seldom with the consistency and completeness of Angelslo and Emmerhout.

Little can be said today against the compositional clarity and the spatiality of Angelslo and Emmerhout, and the districts still strike one as pleasant. At first sight, these districts are beautiful residential areas with relatively spacious and inexpensive homes, a large amount of public green space, sufficient amenities and a location not too far from the centre of Emmen. It is only occasionally possible to catch a glimpse of the problems behind the facades: vacancy, neglected gardens, deterioration of the public spaces, the demolition of churches and schools, shops with a marginal existence, the sale of rental homes. The district's attractiveness

wereld. Dat laatste speelt zich ook af op het lagere niveau van de buurt. Langs de buurtwegen liggen de achterkanten van de huizen en de toegangen tot de woonerven worden gedomineerd door garageboxen en parkeerplaatsen. In de beginjaren van de wijk droeg dat misschien bij aan een informeel karakter van de directe woonomgeving, vandaag zijn de woonerven eerder een anoniem en onbestemd gebied, waar niemand zich eigenaar van voelt. De introversie speelt zich ook af op het niveau van de wijk als geheel. De verbindingen met het omringende stadslandschap zijn minimaal. De 'open groene stad' is in het geval van Emmerhout een gesloten, naar binnen gekeerde groene stad.

Het rationele ontwerp, de hiërarchische opbouw van de wijk, de complementariteit van verkeersstructuur, bebouwingsstructuur, groenstructuur en voorzieningenstructuur, de open compositie, de integratie van landschappelijke elementen, het scheiden van verkeerssoorten en de verkaveling in woonhofjes en woonerven hebben veel navolging gekregen – maar zelden zo consistent en volledig als in Angelslo en Emmerhout.

Op de compositorische helderheid en de ruimtelijkheid van Angelslo en Emmerhout is vandaag de dag nog maar weinig af te dingen en de wijken doen nog steeds weldadig aan. Op het eerste gezicht zijn deze wijken prachtige woongebieden met relatief ruime en goedkope woningen, veel openbaar groen, voldoende voorzieningen en niet te ver van het centrum van Emmen. Slechts hier en daar is er een glimp op te vangen van de problematiek achter de gevels: leegstand, verwaarloosde tuinen, slijtage van de openbare ruimte, afbraak van kerken en scholen, winkels met een marginaal bestaan, verkoop van huurwoningen. De aantrekkelijkheid als woongebied ten opzichte van meer recent gerealiseerde woongebieden is duidelijk afgenomen. Bewoners met wat hogere inkomens kiezen voor een koopwoning elders in Emmen of op het Drentse platteland. De grote complexen eengezinshuurwoningen en de appartementen zijn daardoor steeds moeilijker verhuurbaar.

De maatschappelijke ontwikkelingen hebben Angelslo en Emmerhout ingehaald. De eenzijdige woningvoorraad, de inrichting van de buitenruimte en de voorzieningen zijn niet meer toegesneden op de eigentijdse diversiteit aan huishoudens en woonculturen. Het optimistische wederopbouwgezin maakt plaats voor de onderkant van de woningmarkt. Het meest verontrustende is dat het 'sociale klimaat' vaak genoemd wordt als reden om te verhuizen. Het wonen in Angelslo en Emmerhout dreigt steeds meer een negatieve keuze te worden.

Alarmerend is het nog niet, maar zonder maatregelen zullen de bovengeschetste ontwikkelingen doorzetten en echte problemen ontstaan. De problematiek in de wijken ligt in de eerste plaats op het terrein van de volkshuisvesting.

as a residential area has clearly decreased in comparison to more recently developed residential areas. Residents with slightly higher incomes are opting for owner-occupied properties elsewhere in Emmen or in the Drenthe countryside. As a result, the large complexes of single-family rental properties and flats are becoming increasingly difficult to let out.

Societal evolution has caught up with Angelslo and Emmerhout. The one-sided housing supply, the organisation of the outdoor space and the amenities are no longer tailored to the contemporary diversity of households and ways of living. The optimistic post-war reconstruction family is giving way to the bottom of the housing market. The most disquieting thing is that the 'social climate' is often cited as a reason for moving. Living in Angelslo and Emmerhout is threatening to become more and more of a negative choice.

The situation is not yet dire, but unless measures are taken the developments outlined above will continue and real problems will arise. The problems in the districts are primarily related to public housing. The large supply of single-family rental properties and flats holds a particularly vulnerable position in Emmen's slack housing market. They are no longer tailored to meet market demand and are becoming increasingly difficult to let out. Until recently, differentiation of supply within the current housing stock was achieved by selling rental homes or by allocating single-family homes for other forms of cohabitation. The reach of this approach

De grote hoeveelheid eengezinshuurwoningen en appartementen neemt een bijzonder kwetsbare positie in op de ontspannen Emmer woningmarkt. Ze zijn niet langer toegesneden op de vraag en steeds moeilijker te verhuren. Binnen de aanwezige woningvoorraad is tot voor kort gezocht naar differentiatie van het aanbod door huurhuizen te verkopen of door eengezinshuizen aan andere samenlevingsvormen toe te wijzen. De reikwijdte van deze aanpak is echter beperkt en niet afdoende voor het verwachte totale overschot in de wijken van zo'n duizend grote eengezinswoningen in de huursector en het tekort aan woningen voor ouderen. Om goede volkshuisvesting te kunnen blijven garanderen is herstructurering van de woningvoorraad noodzakelijk. Dit biedt een uitgelezen kans om de wijken in hun totaliteit aan te pakken en ze een nieuw perspectief te geven.

In Angelslo en Emmerhout vormen de beoogde wijze van samenleven en de ruimtelijk-functionele compositie een hechte twee-eenheid, in elk geval in de hoofden van de ontwerpers. Het ligt voor de hand om te veronderstellen dat veranderingen in de samenleving ook ruimtelijke transformaties betekenen. Deze stelling is echter slechts gedeeltelijk waar. De wijken bieden tot op zekere hoogte voldoende ruimte om veranderingen in het gebruik moeiteloos op te nemen. De toename van het autobezit heeft bijvoorbeeld wel geleid tot een grotere dominantie van de auto in

is limited, however, and is not sufficient to deal with the expected total surplus in the districts of approximately thousand large single-family properties in the rental sector and the shortage of homes for the elderly. In order to be able to continue to ensure a good quality of public housing, a restructuring of the housing stock is necessary. This offers an excellent opportunity to tackle the districts in their entirety and to give them a new perspective.

In Angelslo and Emmerhout, the envisioned means of coexistence and the spatial-functional composition form a close-knit duo, at least in the minds of the designers. It is obvious to assume that changes in society will imply spatial transformations. Nonetheless, this assumption is only partially true. To a certain degree, the residential districts offer sufficient leeway for effortlessly dealing with changes of use. The increase in car ownership has for example led to a greater dominance of the car in the street scene, but not to the building of new roads or car parks. In addition to this, the spatial organisation of the district is subject to its own patterns, as well as to changes in opinion, trends and fashions. In other words, a careful design study is necessary of what transformations are desirable and possible. Such a study was begun approximately six years ago under the title *Emmen Revisited*, initiated by the city of Emmen and Wooncom, which as the former housing association is the principal owner.*

The timeliness of the study, that is to say before the districts' problems rob us of our long-term vision, is its most important characteristic. There is still room to reflect on the futures of Angelslo and Emmerhout, without the pressure to have today's problems solved by tomorrow. The design study has delivered at least two important findings. First, the spatial hierarchy of Angelslo and Emmerhout is no longer valid. Use has become much more differentiated. A second finding concerns the crucial significance of the public green spaces. The wholesome amount of public green space is not only a major benefit, but it is precisely in these public green spaces that the changes in use and in the involvement of the inhabitants with their living environment are most directly visible. The demolition and new construction of houses in order to attain a greater degree of differentiation in the housing market could be seized as an opportunity to give the public green spaces more meaning. Orienting the facades of the homes toward the green areas will augment the latter's public character. Turning the residential areas 'inside out' would also be productive on a higher scale level. As a result of such a reversal, the shopping centres and the districts as a whole would face the outside world. In the cases of Angelslo and Emmerhout, it is essentially a matter of capitalising on the spatial characteristics

* Sjoerd Cusveller, *Emmen Revisited*.

Nieuw perspectief voor de naoorlogse woonwijken, Bussum, 1997.

het straatbeeld, maar niet tot de aanleg van nieuwe wegen of parkeervelden. Daarbij is de ruimtelijke inrichting van de wijk onderworpen aan zijn eigen wetmatigheden, aan verandering van inzichten, trends en modes. Een zorgvuldig ontwerponderzoek naar de wenselijke en mogelijke transformaties is met andere woorden noodzakelijk. Een dergelijk onderzoek is zo'n zes jaar geleden onder de titel *Emmen Revisited* in gang gezet door de gemeente Emmen en Wooncom, als voormalige woningbouwvereniging de grootste eigenaar.*

De vroegtijdigheid van het onderzoek, dat wil zeggen voordat de problemen in de wijken het zicht op een langere termijn ontnemen, is het belangrijkste kenmerk. Er is nog ruimte om na te denken over de toekomstperspectieven van Angelslo en Emmerhout, zonder de dwang om de problematiek van vandaag morgen al op te lossen. Het ontwerp-onderzoek heeft op zijn minst twee belangrijke vindingen opgeleverd. De ruimtelijke hiërarchie van Angelslo en Emmerhout is niet langer valide. Het gebruik is veel gedifferentieerder. Een tweede vinding betreft de cruciale betekenis van het openbare groen. De weldadige hoeveelheid openbaar groen vormt niet alleen een grote kwaliteit, maar juist in het openbare groen komen de veranderingen in het gebruik en de betrokkenheid van de bewoners bij hun woonomgeving direct naar voren. De sloop en nieuwbouw van huizen om een grotere differentiatie van het woningaanbod te verkrijgen, kunnen aangegrepen worden om het openbare groen meer betekenis te geven. Het positioneren van de voorkanten van de woningen aan de groengebieden vergroot het openbare karakter van de laatste. Het 'binnenste buiten keren' van de woongebieden is ook op hogere schaalniveaus productief. De winkelcentra en de wijken als geheel krijgen door een omkering een gezicht voor de buitenwereld. In principe gaat het bij Angelslo en Emmerhout vooral om het actualiseren van de al aanwezige ruimtelijke kenmerken en eigenschappen. En dat kan zeer wel samengaan met een diversificatie van het woningaanbod. Een diversificatie die er niet zozeer op gericht is om meer draagkrachtigen binnen te halen, maar om zo veel mogelijk typen huishoudens een plek in de wijk te kunnen bieden.

Een speurtocht naar nieuwe perspectieven is slechts tot op zekere hoogte van fysieke aard. De sociaal-culturele en -economische kenmerken en perspectieven van de twee wijken laten zich in zeer beperkte mate sturen door maatregelen op het niveau van de gebouwde omgeving. De manier van leven, de wijze waarop de bewoners hun woning en woonomgeving ervaren en de reputatie van de wijk bepalen de kansen op het welslagen van ruimtelijke ingrepen en de levensvatbaarheid van de wijk. In het pro-

* Sjoerd Cusveller, *Emmen Revisited*.

Nieuw perspectief voor de naoorlogse woonwijken, Bussum, 1997.

and qualities already in existence. This could very easily go hand in hand with a diversification of the housing supply. This diversification should not be aimed so much at attracting the financially better-off, but at being able to offer a place in the district to as many different types of household as possible.

The search for new possibilities is to a certain degree only a physical matter. The two districts' socio-cultural and socio-economic characteristics and possibilities can only be guided to a very limited extent by measures taken at the level of the built environment. The way of life, the manner in which the residents experience their homes and their living environments, the reputation of the district: these determine the spatial interventions' chances of success and the viability of the district. This is why in the *Emmen Revisited* project, a search has been made to find a social perspective for the districts in addition to the search for new spatial possibilities.

The futures of Angelslo and Emmerhout are linked to Emmen's development. Until recently, Emmen had little reason to be optimistic about its growth potential. Emmen saw more inhabitants go than come and its evolution was behind that of Drenthe's other regional centres. Its function as a regional centre was being undermined. Emmen's municipal policy is aimed at strengthening Emmen as a regional centre and is based on maintaining the urban

ject *Emmen Revisited* is daarom parallel aan een speurtocht naar nieuwe ruimtelijke perspectieven gezocht naar een sociaal perspectief voor de wijken.

De toekomst van Angelslo en Emmerhout hangt samen met de ontwikkeling van Emmen. Tot voor kort had Emmen weinig reden voor een optimistische groeiverwachting. Emmen zag meer inwoners gaan dan komen en de ontwikkeling bleef achter bij de andere regionale centra in Drenthe. Een verlies aan draagkracht dreigde. Het gemeentelijk beleid is erop gericht Emmen als regionaal centrum te versterken en gaat uit van handhaving van het aanbod van stedelijke voorzieningen. Om daarvoor voldoende draagvlak te garanderen, zal Emmen moeten groeien in een tempo dat gelijke tred houdt met de rest van Nederland. In het kader van de Vinex is Emmen aangewezen als concentratiekern en is overeenstemming met het rijk bereikt over de bouw van 2000 woningen in bestaand stedelijk gebied. De nieuwe woonwijk Delftlanden (maximaal 3500 woningen) is als Vinex-locatie aangewezen. De nieuwbouwwoningen zullen voornamelijk koopwoningen zijn en de huurwoningen zijn vooral bedoeld voor seniorenhuisvesting. Hierdoor zal de uitstroom uit de bestaande wijken, een verschijnsel dat zich ook elders in Nederland voordoet, nog groter worden. In Angelslo en Emmerhout dreigt het overschot aan grote eengezinswoningen in de huursector nog verder toe te nemen. Met andere woorden, de herstructurering van de

Wonen in het bos / Living in the forest

amenities currently on offer. In order to be able to ensure sufficient support for this, Emmen will have to grow at a pace that keeps up with the rest of the Netherlands. Within the context of the Vinex, Emmen has been designated as a focus area and has reached an agreement with the State on the construction of 2000 homes within existing urban areas. The new Delftlanden residential district (maximum 3500 homes) has been designated as a Vinex location. The newly-built houses are primarily intended to accommodate senior citizens. As a result of this, the outflow from the existing districts, a phenomenon that is also taking place elsewhere in the Netherlands, will become even larger. In Angelslo and Emmerhout, the surplus of large single-family properties in the rental sector threatens to increase even further. In other words, the restructuring of the existing housing supply and the new construction of homes are two closely linked tasks. In relation to this, we must not only consider the negative strategy of greatly limiting new construction in favour of restructuring the existing supply. It is in fact necessary to determine and take advantage of the characteristics that could distinguish Angelslo and Emmerhout from existing or future residential districts in Emmen.

Translation: Gregory Ball

bestaande woningvoorraad en de nieuwbouw van woningen vormen een sterk samenhangende opgave. Daarbij moet niet alleen gedacht worden aan de negatieve strategie van het sterk matigen van de nieuwbouw ten gunste van herstructurering van de bestaande voorraad. Het is juist noodzaak om de kenmerken waarmee Angelslo en Emmerhout zich kunnen onderscheiden van bestaande of toekomstige woonwijken, in Emmen te formuleren en uit te buiten.